

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

АЛЕКСЄЄВ СЕРГІЙ ОЛЕГОВИЧ

УДК 341.01+341.9

**ВИКОРИСТАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис
Робота виконана у відділі європейського права та міжнародної інтеграції
Інституту законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
БАЙМУРАТОВ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
головний науковий консультант відділу
європейського права та міжнародної інтеграції

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
БУРОМЕНСЬКИЙ МИХАЙЛО ВСЕВОЛОДОВИЧ,
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри міжнародного права

кандидат юридичних наук

ФІСУН ЮЛІЯ ЮРІЇВНА,
Український центр міжнародних гуманітарних програм,
директор юридичного департаменту

Захист відбудеться __ _____ 2020 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України, за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту законодавства Верховної Ради України, за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Автореферат розіслано __ _____ 2020 року

**В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

І. А. Куян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах глобалізація (особливо її економічна й правова форми) і загальне міжнародне право (міжнародне публічне право і міжнародне приватне право) стають нерозривним явищем, бо вони не лише співвідносяться, але й взаємодіють, утворюючи єдиний системний нормативний комплекс. Це детермінується тим, що глобалізація стимулює виникнення нових проблем у міжнародному праві, а останнє, своєю чергою, вирішує їх за допомогою єдиного комплексного правового механізму. Як зазначається в міжнародно-правовій доктрині (І. І. Лукашук), глобалізація стимулює такі важливі тенденції розвитку міжнародного права, як розширення сфери дії та інтенсифікацію регулювання; право охоплює все нові сфери взаємодії держав, а правове регулювання стає більш інтенсивним, проникає вглиб цієї взаємодії; постійно наростають темпи розвитку міжнародного права, яке стає виключно складною багатогалузевою системою.

Одночасно, глобалізація змінила вигляд світу, оскільки фактично породила перебудову соціуму, суттєво сприяла трансформації держави та її суверенітету і призвела до «роздержавлення» права. В зазначених умовах найбільшим змінам у рамках загального міжнародного права піддається сьогодні міжнародне приватне право (далі – МПП), де спостерігається низка змін «тектонічного» характеру: збільшення числа суб'єктів нормотворення та адхократичний характер останнього (система заходів для подолання бюрократичних тенденцій у господарському житті); посилення і видозміна процесу делокалізації права (концепція, яка відбиває той факт, що правопорядок місця арбітражу не є джерелом легітимації арбітражного вирішення спору, і, отже, втручання держави, в якій відбувається арбітраж, в його процес є обмеженим); стандартизація і пошук нової правової ідентичності; безпрецедентне розростання масиву норм недержавного регулювання та пошуки шляхів їх легітимізації; активний розвиток альтернативних недержавних і наддержавних систем вирішення транскордонних спорів; парадигмальні зрушення в області праворозуміння, обумовлені інтерпретацією поняття «норми права»; актуалізація інституту автономної правової кваліфікації тощо.

Отже, роздержавлення права сприяє його фрагментації за типом «соціальної диференціації», яка в рамках загального міжнародного права, включаючи й МПП, має дві області прояву: нормативну та інституційну. Все це породжує ефект «запаралелювання» соціальних реальностей, при якому формуються системи регулювання транскордонних відносин, що колідують, і відповідні їм системи вирішення спорів, побудовані на основі як державного, так і недержавного права.

Звідси, новий соціум і нова цивілізація формують запит на нове право, яке знаходиться в пошуку своєї ідентичності. Тому доктрини глобального недержавного права, що виникли у зв'язку з цим, вимагають осмислення і концептуалізації, а нові види соціальної практики – *lex informatica*, *lex digitalis*,

lex electronica або *lex networkia*, *lex sports*, *lex constructionis*, *lex laboris internationalis* – потребують адаптації до сучасної парадигми загального міжнародного права, включаючи й МПП.

В таких умовах національні правові системи стають більш відкритими для застосування норм загального міжнародного права, що, по-перше, посилює наведені тенденції, а по-друге, сприяє «проникненню» норм і принципів міжнародного права в такі системи. Однак такий процес спостерігається не лише в матеріальному, але й в процесуальному праві, зокрема в рамках господарського процесуального права, норми якого супроводжують і забезпечують вирішення господарських спорів, ускладнених «іноземним елементом», в рамках господарського судочинства.

Слід зауважити, що реалізація зазначених процесів у їх широкому розумінні передбачає застосування не тільки норм і принципів МПП, але й міжнародного публічного права, що детермінується застосуванням у господарському судочинстві широкого переліку міжнародних багатосторонніх договорів щодо великого кола економічних і господарських відносин, які забезпечують реалізацію матеріально-правового методу регулювання в МПП, роль і значення якого у вирішенні спірних питань перманентно зростає.

Водночас незадовільний національний рівень нормативно-правової регламентації застосування норм міжнародного права в господарському судочинстві України, а також перманентні зміни господарського законодавства, детерміновані низьким рівнем наукових досліджень у цій сфері, об'єктивно потребують не тільки поглибленого аналізу використання норм загального міжнародного права, а й визначення відповідних перспектив у досліджуваній сфері в контекстуалізації вдосконалення національного конституційного законодавства у сфері регламентації національного механізму імплементації норм міжнародного права, а також окремих аспектів удосконалення використання матеріально-правового та колізійного методів правового регулювання відносин, ускладнених «іноземним елементом».

Дисертаційне дослідження ґрунтується на загальних досягненнях юридичної науки, в тому числі – на результатах досліджень відомих вітчизняних і зарубіжних учених – конституціоналістів, міжнародників, процесуалістів. Його теоретичну основу склали, зокрема, роботи Абової Т. Є., Авдюкова М. Г., Баймуратова М. О., Беяневича В. Е., Бобкової А. Г., Буроменського М. В., Буткевича В. Г., Волошина Ю. О., Григор'євої В. В., Гурвича М. А., Демченка С. Д., Денисова В. Н., Загайнової С. К., Задорожного О. В., Зейдера М. Б., Каллістратової Р. Ф., Князева О. О., Лебеда К. О., Логінова П. В., Мамон З. В., Мицика В. В., Осетинського А. Й., Притики Д. М., Рожкової М. О., Степанової Т. В., Фісун Ю.Ю., Щербини В. С., Яркова В. В. та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою науково-дослідної роботи відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України за наступними темами: «Проблеми правового забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань» (державний

реєстраційний номер 0111U000578) та «Правові механізми інтеграції України до європейського правового простору» (державний реєстраційний номер 0111U000579).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є формування теоретичних знань щодо використання норм загального міжнародного права в господарському судочинстві України.

Зазначена мета зумовлює вирішення таких завдань:

- здійснити теоретичний аналіз використання норм міжнародного права про судочинство в українських господарських судах;
- визначити правовий статус норм міжнародного права у правовій системі України;
- здійснити правовий аналіз норм міжнародного права, які регламентують судочинство в господарських судах України;
- дослідити норми міжнародного права, застосовувані господарськими судами України;
- визначити місце міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права;
- дослідити та проаналізувати міжнародно-правові проблеми судочинства в господарських судах України.

Об'єктом дослідження є національні й міжнародні (публічні та приватні) правовідносини, що виникають при використанні норм міжнародного права господарськими судами України в процесі вирішення спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом».

Предметом дослідження є сукупність міжнародно-правових норм публічного і приватного характеру, що використовуються господарськими судами України в процесі здійснення господарського судочинства при вирішенні спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом».

Методологічна база дослідження обрана з урахуванням його мети і завдань, а також об'єкта і предмета. У дисертації використовувалася сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Найбільш широко в процесі дослідження було використано діалектичний метод – його застосування надало можливість провести аналіз інституту використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України в процесі вирішення конфліктних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом» (підрозділи 1.1), дослідити правову базу щодо зобов'язань держави відносно виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань щодо регламентації судочинства в господарських судах України (підрозділ 1.2), визначити норми міжнародного права, застосовувані господарськими судами України (підрозділ 1.3), а також місце міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права (підрозділ 1.4). Компаративний (порівняльно-правовий) метод застосовувався при визначенні правової природи імплементації норм міжнародного права в національне законодавство України (підрозділи 1.1, 2.1); історико-правовий метод – при аналізі розвитку доктрини імплементації в міжнародному публічному праві та в національному конституційному праві держав (підрозділи 1.1, 2.1), а також

міжнародно-правових проблем судочинства в господарському праві України (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 2.5); формально-догматичний метод – для аналізу норм міжнародного права, що регулюють відносини, ускладнені «іноземним елементом» (розділи 1, 2); формально-юридичний і прогностичний методи – з метою виявлення проблем подолання колізійних відносин, що виникають в процесі здійснення господарського судочинства в судах України (підрозділи 2.2 – 2.6); функціональний метод – у дослідженні діяльності міжнародних інституцій, що забезпечують виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці іноземних і вітчизняних учених, присвячені інституту використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України.

Наукову новизну даної дисертаційної роботи характеризує те, що вона є одним із перших у сучасній науці міжнародного права комплексним дослідженням феноменології використання міжнародних норм господарськими судами України в процесі здійснення господарського судочинства при вирішенні спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом».

Як підсумок проведеного дослідження, в роботі сформульовано положення і висновки, які становлять наукову новизну та певний внесок у міжнародно-правову науку. Зокрема,

уперше:

- використовуючи інтеграційний підхід до розуміння загального міжнародного права, розглянуто і досліджено його норми договірної і звичаєвої характеру (публічно-правові і приватноправові), що застосовуються господарськими судами України для розгляду спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом»;

- досліджено роль і значення феноменології імплементації норм загального міжнародного права (міжнародної та національної), що безпосередньо детермінує виникнення можливості для господарських судів України застосовувати такі норми (міжнародні публічно-правові та приватно-правові) в організації своєї діяльності при вирішенні спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом»;

- аргументується об'єктивізація національного механізму імплементації норм міжнародного права в законодавство України як невід'ємної та іманентної частини міжнародного механізму імплементації, конституційно-правова легалізація, існування і функціонування якого є імперативною умовою для використання господарськими судами держави норм міжнародного права при вирішенні спірних правовідносин, ускладнених «іноземним елементом»;

- обґрунтовано актуалізацію міжнародно-правових проблем судочинства в господарських судах України на підставі сучасних правових реалій в контекстуалізації європейських прагнень держави;

- узагальнено міжнародно-правові наслідки застосування державою та її господарськими судами норм загального міжнародного права;

удосконалено:

- положення, що у сфері використання норм міжнародного права в господарському законодавстві України зберігається дискурс, який було започатковано ще в період ухвалення Конституції України 1996 р., згідно положень якої норми загального міжнародного права (публічного і приватного) не змогли б здійснювати свою регулятивну функцію без норм національного права, – тобто, держава саме за допомогою останнього створює (має створювати) необхідні правові умови для забезпечення виконання міжнародних договорів, що у своїй сукупності охоплює: а) проголошення та законодавче закріплення принципу їх беззаперечного дотримання; б) правове забезпечення їх виконання; в) належне нормативно-технологічне забезпечення їх виконання на національному рівні;

- положення, згідно якого, визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), господарські суди виходять з такої управлінсько-технологічної парадигми: вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, які регулюють відповідні відносини сторін; у разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права, господарський суд визначає його на підставі колізійної норми, яка може міститися як у міжнародних договорах, що відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, так і в національному законодавстві;

- положення про те, що формування міжнародного господарського процесуального права залишається актуальним доктринальним питанням, яке спирається у своїй контекстуалізації на такі аспекти: а) МПП розглядається як правова полісистема, яка включає норми міжнародного й національного права, що регламентують і регулюють міжправові відносини; б) у цій системі міжнародний цивільний процес є галуззю МПП, а міжнародний господарський (арбітражний) процес – інститутом міжнародного цивільного процесу, – тобто формується відповідна процесуально-структурна «мотрійка», яка дає більш чітке уявлення про місце міжнародного господарського процесу в системі міжнародного права;

дістали подальшого розвитку:

- твердження, що законодавство України про господарське судочинство містить правові норми, які безпосередньо свідчать про можливість і прийнятність здійснення правосуддя у профільній сфері на засадах норм міжнародного права, причому як приватного, так і публічного;

- положення про те, що в процесі здійснення судочинства у профільній сфері зафіксовано пріоритетність норм міжнародного договору перед нормами національного права, а точніше – правил судочинства, встановлених міжнародним договором, перед аналогічними правилами, встановленими профільним Кодексом – ГПК України та іншими законами держави;

- твердження про те, що пріоритетність застосування правил судочинства, встановлених міжнародним договором, перед аналогічними правилами, встановленими профільним законодавством України, містить у собі колізійний

потенціал, оскільки судді не мають можливості здійснювати господарське судочинство безпосередньо за правилами міжнародного договору із застосуванням іноземних процесуальних норм, – по суті, вони можуть лише користуватися колізійними нормами (прив'язками) для визначення компетентного правопорядку, тобто права, яке може бути застосованим до вирішення відповідного господарського спору по суті.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи визначається її актуальністю, новизною та сформульованими загальнотеоретичними і прикладними висновками. Сформульовані у дисертації висновки, положення і пропозиції, що становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як теоретичне підґрунтя для подальших наукових досліджень і розвитку окремих положень щодо взаємодії та взаємозв'язку двох відносно самостійних правових систем – міжнародної та національної, а також галузевих юридичних наук останньої;

- у нормопроектній діяльності та загальній нормотворчій (законотворчій) діяльності – під час удосконалення чинного законодавства у сфері супроводження та забезпечення використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України;

- в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне приватне право», «Господарське процесуальне право»;

- у правозастосовній діяльності – для її доктринально-теоретичного супроводження та праксеологічного забезпечення в контекстуалізації профільних питань.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України.

Результати дисертації були оприлюднені на всеукраїнській науково-практичній конференції «Конституційний концепт реформ в Україні» (Київ, 2019) і міжнародній науково-практичній конференції «Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект» (Вінниця, 2019).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у 8 наукових працях, 5 з яких – у наукових фахових юридичних виданнях України, а також 2 – як тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 282 сторінок, у т. ч. основного тексту – 234 сторінки. Список використаних джерел налічує 262 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження та з'ясовується рівень її опрацювання, визначається мета й завдання дослідження, його об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна

отриманих результатів та їх апробація, міститься інформація щодо публікацій, структури та обсягу дисертації.

Розділ I – «Норми міжнародного права та їх роль у діяльності українських господарських судів», складається з двох підрозділів, у яких розкривається місце та роль норм міжнародного права у правовій системі України, досліджуються норми міжнародного права, що регламентують судочинство в господарських судах України.

У підрозділі 1.1. *«Правовий статус норм загального міжнародного права у правовій системі України»* профільне питання розглядається через теоретичне і праксеологічне розкриття та розуміння двох глобальних тенденцій – інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав і конституціоналізації міжнародного права. Зазначається, що в умовах системно-комплексної феноменології глобалізації та її відносно нової форми – глобалізації правової, важливим фактором розвитку національної правової системи, в тому числі розвитку національного законодавства, виступає прискіпливий аналіз природи, особливостей, джерел міжнародного права в контекстуалізації їх впливу на внутрішньодержавний правовий масив. Згідно широко поширеній доктринальній позиції, яку поділяє більшість представників міжнародно-правової доктрини, природа міжнародного права має погоджувальний характер, що насамперед означає особливий спосіб створення міжнародно-правових норм у рамках складного та багатофакторного феномену міжнародної правотворчості. Отже, таким способом розробки міжнародної норми (на стадії *нормопроекування тексту міжнародного договору та розробки проекту міжнародних норм, які до нього входять*), її прийняття (на стадії *переговорів про розробку проекту міжнародного договору, до якого входять міжнародні норми, їх наступного узгодження (парафування) з метою підготовки тексту міжнародного договору до підписання*) та легалізації (на стадії *підписання тексту міжнародного договору, що містить норми міжнародного права, належними та уповноваженими посадовими особами держав-учасниць, що є сторонами міжнародного договору*), – тобто, в широкому розумінні, створення міжнародної норми, – є угода держав, в основі якої лежить узгодження воель сторін.

Підрозділ 1.2. *«Правовий статус норм загального міжнародного права, які регламентують судочинство в господарських судах України»* присвячено аналізу міжнародно-правового масиву, джерел загального міжнародного права, що скеровані на регламентацію та регулювання судочинства в спеціальних господарських судах нашої держави.

Зазначено, що останнім часом кількість справ, ускладнених «іноземним елементом», розглянутих господарськими судами України, істотно зростає. Це викликано тим, що, по-перше, позивачами, відповідачами, третіми особами в судочинстві, здійснюваному господарськими судами, можуть виступати іноземні фізичні й юридичні особи (*наявність розширеного суб'єктного складу – суб'єктний критерій*); по-друге, за межами України можуть перебувати об'єкти спору (*екстериторіальний характер об'єктного складу спору – об'єктно-територіальний критерій*); по-третє, за кордоном може мати місце

юридичний факт, який лежить в основі правовідносин (*екстериторіальний характер юридичного факту – фактологічно-територіальний критерій*). Крім того, часто в ході судового розгляду виникає потреба вчинити окремі процесуальні дії за кордоном, одержати доказ тощо (*екстериторіальний характер процесуальних дій – процесуально-територіальний критерій*).

Вищенаведене детермінує, об'єктивує та актуалізує активне співробітництво України з іноземними державами у сфері господарського процесу шляхом: укладання відповідних міжнародних угод профільного характеру (угоди про співробітництво та взаємодію господарських судів, угоди про взаємне співробітництво й обмін правовою інформацією, угоди про порядок взаємного виконання рішень арбітражних, господарських і економічних судів, договори про правову допомогу тощо), забезпечення судового захисту прав іноземних громадян і підприємств, надання правової допомоги при розгляді господарських справ. У цій сфері є значна судова практика та суттєві праксеологічні напрацювання.

Розділ II – «Застосування норм міжнародного права в господарському судочинстві України: функціонально-доктринальний контекст», складається з двох підрозділів, у яких аналізуються норми міжнародного права, що застосовуються господарськими судами України в процесі здійснення судочинства, а також місце міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права.

У підрозділі 2.1. «*Норми міжнародного права, що застосовуються господарськими судами України*» розглядаються відповідні профільні норми, які застосовуються господарськими судами держави в процесі здійснення судочинства.

Вказується, що при вирішенні справ за участю іноземних юридичних осіб суди зобов'язані застосовувати норми міжнародного права, і в цьому процесі існує відповідний управлінський і функціонально-технологічний алгоритм, що включає наступні настанови. Зокрема, роз'ясненням Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» від 31 травня 2002 року передбачено, що господарські суди повинні керуватися вимогами ст. 4 Господарського Процесуального Кодексу України (наразі ст. 3 ГПК) щодо вибору законодавства, яке має застосовуватися у вирішенні господарських спорів за участю іноземного підприємства, організації. Зокрема, ч. 1, 2 ст. 3 ГПК, що діє на цей час, передбачено можливість застосування господарськими судами норм права інших держав у випадках, передбачених законом або міжнародним договором. Визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), господарським судам слід виходити з такого. Вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, що регулюють відповідні відносини сторін. У разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права, господарський суд визначає його на підставі колізійної норми, яка може міститися як у міжнародних договорах, що

відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, так і в національному законодавстві.

Підрозділ 2.2. «Актуальні питання визначення місця міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права» присвячено аргументації щодо визначення міжнародного господарського процесуального права як важливого інституту МПП у системі сучасного міжнародного правопорядку.

Доводиться, що актуалізації ролі та місця міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права сприяє низка важливих факторів глобального, регіонального та субрегіонального значення, що сформувались і діють в останні роки й суттєво впливають на функціонування держави України в системі міжнародних світогосподарських зв'язків. Звідси, захист особистих і майнових прав вітчизняних суб'єктів за кордоном викликав об'єктивну необхідність укладення міжнародних угод, спеціально присвячених взаємному визнанню прав фізичних і юридичних осіб однієї держави на території іншої при здійсненні ними підприємницької діяльності.

Аргументовано, що сукупність міжнародно-правових норм, які регулюють співробітництво держав у сфері розгляду спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської та іншої діяльності, вбачається можливим позначити терміном «міжнародний господарський процес». Це детермінується тим, що при розгляді спорів за участю юридичних осіб, доміцилійованих у державах далекого зарубіжжя, застосовуються положення відповідних договорів про надання правової допомоги. З окремими державами (переважно європейськими) укладено двосторонні угоди про вільний доступ і порядок виконання судових доручень. Можливість примусового виконання арбітражних рішень забезпечено численними міждержавними договорами (Конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень від 10 липня 1958 року; Конвенція про вирішення інвестиційних спорів між державами та особами інших держав від 18 березня 1965 року тощо). Обсяг і характер правової регламентації співробітництва держав у цій сфері дозволяє говорити про те, що сформувався міжнародно-правовий інститут – відносно відособлений комплекс норм, який є частиною міжнародного цивільного процесу і який умовно можна позначити як «міжнародний господарський процес».

Проведено аналіз доктринальних позицій про природу та місце міжнародного цивільного процесу з позицій його характеристики – як частини національного процесуального права, як частини МПП, як самостійної галузі національного права, – підтверджує продуктивність підходу щодо його включення в національний процес, який регламентується та регулюється нормами міжнародного і національного права.

Розділ III – «Міжнародно-правові проблеми судочинства в господарських судах України», складається з шести підрозділів, присвячених дослідженню проблемних профільних питань його здійснення.

Підрозділ 3.1. «Імплементация норм міжнародного права як конституційно-правовий засіб взаємодії міжнародного та національного конституційного права» присвячено дослідженню феномену національної імплементації саме як конституційно-правового механізму входження норм міжнародного права до системи національного конституційного законодавства.

Аргументовано, що саме імплементація в сучасному міжнародному та національному конституційному праві держав виступає єдиним легально визнаним конституційно-правовим засобом комунікації міжнародного та національного конституційного права, яке здійснюється відповідним чином і призводить до відповідних правових наслідків також для двох наведених правових систем, – тому актуальність цього інституту, його регламентацію та регулювання одночасно в двох правових системах, що має місце, (правда, різні, в силу відповідних обставин, що складаються в процесі міжнародної та національної імплементації), не може бути ані недооціненою, ані переоціненою. Звідси наголошується на неперевершеному значенні імплементації, яка володіє суттєвим потенціалом щодо: а) фактологічної завершеності; б) інформаційного навантаження; в) аксіологічної визначеності; г) гносеологічної змістовності; д) інтеграційної насиченості; е) конотаційного наповнення; є) наративного розуміння, що в підсумку дає можливість використовувати норми міжнародного права в господарському судочинстві України.

Пропонується авторське розуміння імплементації – як міжнародного і національного процесу, який об'єднує відповідні етапно-стадійні характеристики телеологічно обґрунтованої діяльності уповноважених осіб-суб'єктів міжнародного (держави-підписанти міжнародного договору) та національного (уповноважені посадові особи та органи держави) права, передбачені Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., конкретним міжнародним договором, Конституцією держави (ст. 9 Конституції України) та її профільним законодавством (Закон України «Про міжнародні договори України» від 26 червня 2004 р.), скерованої на досягнення цілей міжнародного договору через запозичення його норм національною правовою системою та їх трансформацію в норми національного конституційного права.

У підрозділі 3.2. «Правоздатність іноземних осіб у господарському судочинстві: міжнародно-правовий аспект» досліджуються важливі конститууючі та структурно-інституційні аспекти процесуальної правоздатності іноземних фізичних і юридичних осіб, що виникають в контексті реалізації їх права на вільний і безперешкодний доступ до суду.

Зазначається, що процесуальна правоздатність є частиною загальної правоздатності іноземних осіб, стосовно яких у сучасному МПП діє принцип недискримінації. У практиці міжнародних відносин цей принцип має форму режиму найбільшого сприяння, преференційного (спеціального) або національного режиму, залежно від ступеня інтегрованості договірних держав. У рамках режиму найбільшого сприяння передбачається можливість надання такого режиму нації, якій найбільше сприяють.

Системний аналіз наведених форм правових режимів іноземних фізичних (особистий закон фізичної особи) та юридичних осіб (теорії національності юридичної особи), здійснений з урахуванням їх діяльнісно-поведінкового алгоритму, міжсуб'єктного нормативного навантаження, особливостей реалізації, хронологічної ретроспективи виникнення, міжнародно-правового закріплення та досвіду національно-правової легалізації в різних державах світу, дав можливість зробити висновок про їх важливе опорне, доктринально-теоретичне і формально-функціональне значення в процесі здійснення господарського судочинства, їх зв'язок із основоположними настановами у сфері міжнародної правосуб'єктності (право- та дієздатності) осіб у МПП, що знайшло своє адекватне закріплення та регламентацію в профільному національному законодавстві України (ГПК України, Закон України «Про міжнародне приватне право» 1995 р.), включаючи й окремі важливі питання забезпечення реалізації господарського судочинства (доручення, представництво тощо).

Підрозділ 3.3. «Міжнародно-правові імунітети в господарському судочинстві» містить дослідження цієї важливої категорії як міжнародного публічного права, так й МПП, яка безпосередньо впливає на можливість залучення іноземної держави до участі в господарському процесі.

Підкреслено, що імунітет тут розуміється не в імперативному розумінні, як загальне вилучення з-під чинності закону, а тільки у функціонально-юрисдикційному – як вилучення із правозастосовної діяльності держави. Вказується, що діяльнісні поведінкові настанови держав щодо їх позиції за наявності судових позовів носять не тільки однозначно визначальний, але й важливий функціонально-технологічний характер, бо саме вони підкреслюють добровільний характер визнання з боку держави юрисдикційних намагань інших держав. Саме в наведеному аспекті розрізняють, розглядають і аналізують декілька видів імунітету, що є профілюючими для господарського судочинства: а) судовий, б) від попереднього забезпечення позову, в) від примусового виконання рішення.

Отже доведено, що судовий імунітет полягає в невідсудності однієї держави судам іншої держави – він носить імперативний характер і не може бути ніким і нічим скасований. Імунітет від попереднього забезпечення позову припускає, що без згоди держави є неприпустимим застосування примусових заходів відносно її майна з метою забезпечення позову. Імунітет від примусового виконання рішення означає, що без згоди держави не можна здійснити винесене проти неї рішення. Поняття «юрисдикційний імунітет» є родовим для цих трьох видів. Звідси можна зазначити, що рушійним і визначальним моментом у реалізації наведених видів суверенітету виступає згода держави.

Автор виступає апологетом концепції обмеженого імунітету, що на відміну від функціонального, котрий складався в судовій практиці, може бути створений тільки основними суб'єктами міжнародних зв'язків – державами, а також містить перелік конкретних випадків, коли держава такого імунітету не

має. При цьому доктрина та судова практика можуть грати лише допоміжну роль.

Підрозділ 3.4. «Поняття та нормативне регулювання міжнародної підсудності. Компетенція господарських судів щодо вирішення спорів з іноземним елементом за міжнародними договорами України» містить дослідження доктринальних і нормативних підходів до зазначеної проблематики.

Системний аналіз профільного терміну свідчить, що питання міжнародної підсудності постає виключно щодо тих спорів, які впливають із господарсько-правових відносин, котрі виходять за межі однієї держави, або, іншими словами, містять в собі «іноземний елемент», – висновок про те, який вид іноземного елемента найчастіше присутній у цивільних справах, котрі порушуються українськими судами, можна зробити тільки виходячи з аналізу судової практики, яка свідчить, що всі господарські справи, залежно від того, в чому виявляється наявний в них іноземний елемент, можуть бути поділені на дві групи: 1) господарські справи, в яких іноземний елемент виявляється в тому, що стороною у справі є іноземний громадянин-підприємець або юридична особа, яка знаходиться за межами України (*ознака – суб'єкт (фізична або юридична особа) в МПП*); 2) господарські справи, в яких у якості іноземного елемента виступає юридичний факт, що мав місце за кордоном (*ознака – юридичний факт у міжнародному приватному праві, що мав чи має місце за кордоном*). До цієї групи справ слід насамперед віднести справи про визнання належності правовстановлюючих документів.

Системний аналіз профільних норм держав-членів ЄС щодо питання визначення міжнародної підсудності дав змогу виокремити та дослідити три основні національні системи визначення міжнародної підсудності: 1) латинську (французьку); 2) англійську; 3) німецьку, – через контекстуалізацію їх особливостей та виникнення феноменології «надмірної підсудності», а також провести компаративне дослідження з особливостями визначення господарськими судами міжнародної підсудності в Україні в нормативному та парадигмально-технологічному аспектах.

У підрозділі 3.5. «Допустимість доказів, отриманих у порядку правової допомоги» розглядаються актуальні питання відносно дійсності та легалізації будь-яких даних, що є доказами по справі, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, а також інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Автор поділяє думку представників доктрини, що оцінка доказів як елемент процесу доказування є розумовою логічною діяльністю судді (*раціонально-суб'єктний фактор*), на підставі якої він приходить до переконання про допустимість, належність, достовірність, значення (силу) кожного доказу та їх достатність для встановлення обставин (*кваліфікаційний фактор*), котрі входять до предмету доказування. Разом з тим, на його погляд, процес оцінки доказів, на відміну від їх перевірки, завжди пов'язаний із прийняттям відповідного процесуального рішення (проміжного або

заклучного), в обґрунтування якого вони покладаються (*процесуально-формалізуючий фактор*).

Характеризуючи принципи оцінки доказів, автор виокремлює їх відповідні критерії: *суб'єктивний* – оцінка доказів здійснюється за внутрішнім переконанням особи, яка проводить оцінку; *легально-кваліфікуючий* – при оцінці доказів необхідно керуватися законом – у зв'язку з цим увага акцентується на знанні закону (не тільки процесуального, але й матеріального, наприклад, щоб правильно встановити предмет доказування у конкретній справі); *вільного вибору доказів* – суд вільний у виборі конкретного виду доказів (або їх сукупності), які встановлюють наявність або відсутність обставин, що входять до предмету доказування; *змістовно-формальний* – оцінці підлягає як зміст відомостей, так і джерела цих відомостей (дотримання процесуальної форми отримання вказаних доказів взагалі); *об'єктивно-альтернативний* – оцінка доказів повинна ґрунтуватися на розгляді всіх обставин справи в їх сукупності й бути об'єктивованою в прийнятих рішеннях у формі мотивованого висновку про те, чому одні докази покладено в основу рішення, а інші відкинуто як недостовірні; *застосування правосвідомості* – докази оцінюються уповноваженим суб'єктом, керуючись його правосвідомістю.

Підрозділ 3.6. «Проблема відшкодування судових витрат: міжнародно-правовий аспект» містить дослідження питання про міжнародно-правові аспекти сплати сторонами та іншими учасниками судового процесу судових витрат, що є обов'язковими та об'єктивно-необхідними в процесі розгляду судових справ господарськими та іншими судами держав і скеровуються до державного бюджету з метою фінансування державою відправлення судової діяльності як окремого специфічного виду державної діяльності.

Аналіз доктринальних позицій щодо питання судових витрат дав змогу визначити, що під такими витратами розуміються тільки ті витрати, котрі законом покладаються на сторони, треті особи і заявників (*суб'єктивний підхід*). Водночас необхідно зазначити, що таке розуміння судових витрат створює враження, начебто всі витрати несуть тільки ці особи, – але це не відповідає дійсності. Тому при розгляді даного питання, як і при визначенні поняття судових витрат, першою чергою варто мати на увазі витрати держави (*фінансово-етатистський підхід*), оскільки це дасть можливість показати не тільки незначність витрат для осіб, які беруть участь у справі, на тлі державних витрат, але й показати демократичність, дійсну доступність судової форми захисту прав і законних інтересів громадян та організацій.

Автор зазначає, що на осіб, які звертаються за судовим захистом, закон покладає обов'язок нести певні витрати – у ст. 23 ГПК України визначено види судових витрат через вказівку: а) на їх структурну організацію; б) на порядок регламентації розміру судового збору; в) на видову характеристику судових зборів. Враховуючи наступне, проаналізовано практику інших держав щодо сплати державного мита, на відміну від сплати судового збору в Україні, що є невід'ємною частиною судових витрат.

ВИСНОВКИ

Дослідивши використання норм міжнародного права про судочинство в українських господарських судах, а також міжнародно-правові проблеми, пов'язані з цим, можна дійти наступних висновків:

1. Гармонічно узгоджені нормативні приписи обох юридичних систем – міжнародної та національної – виступають запорукою, визначально-важливою та імперативною умовою для сумлінного дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань, у тому числі й у сфері здійснення господарського судочинства у справах, обтяжених «іноземним елементом» – таке узгодження багато в чому сприяє органічному розвитку, нормативно-діяльнісному збагаченню та функціонально-методологічному вдосконаленню самих правових систем, їх парадигмально-алгоритмічному поведінковому супроводженню та забезпеченню.

2. У сфері використання норм міжнародного права в господарському законодавстві України зберігається дискурс, який було започатковано ще в період ухвалення Конституції України 1996 р., згідно положень якої норми загального міжнародного права (публічного і приватного) не змогли б здійснювати свою регулятивну функцію без норм національного права, – тобто держава саме за допомогою останнього створює (має створювати) необхідні правові умови для забезпечення виконання міжнародних договорів, що у своїй сукупності охоплює: а) проголошення та законодавче закріплення принципу беззаперечного дотримання міжнародних договорів; б) правове забезпечення виконання міжнародних договорів, включно з державною санкцією за невиконання договорів і невнесення до національного законодавства змін та доповнень, необхідних для виконання зобов'язань за договорами; в) належне нормативно-технологічне забезпечення виконання міжнародних договорів на національному рівні за рахунок створення ефективно діючого механізму національної імплементації, що забезпечує належне супроводження та забезпечення цього процесу.

3. Перманентне зростання кількості справ, ускладнених «іноземним елементом», розглянутих господарськими судами України, обумовлено та актуалізується, по-перше, тим, що позивачами, відповідачами, третіми особами в судочинстві, здійснюваному господарськими судами, можуть виступати іноземні фізичні та юридичні особи (наявність розширеного суб'єктного складу – суб'єктний критерій); по-друге, за межами України можуть перебувати об'єкти спору (екстериторіальний характер об'єктного складу спору – об'єктно-територіальний критерій); по-третє, за кордоном може мати місце юридичний факт, який лежить в основі правовідносин (екстериторіальний характер юридичного факту – фактологічно-територіальний критерій); крім того, часто в ході судового розгляду виникає потреба вчинити окремі процесуальні дії за кордоном, одержати доказ тощо (екстериторіальний характер процесуальних дій – процесуально-територіальний критерій). Наведене детермінує, об'єктивує та актуалізує активне співробітництво України з іноземними державами у сфері господарського процесу шляхом контекстуалізації його формалізації: укладання відповідних міжнародних угод профільного характеру, забезпечення

судового захисту прав іноземних громадян і підприємств, надання правової допомоги при розгляді господарських справ. При цьому необхідно враховувати, що в даній сфері присутні й серйозні проблеми її належного супроводження та забезпечення, пов'язані, зокрема, як з недостатнім знанням з боку суддівського корпусу законодавства України, міжнародних норм у профільній сфері, так і зі слабким знанням судьями нижчих ланок положень міжнародних договорів. Отже, основні недоліки в цій сфері обумовлені індивідуально-суб'єктивними і нормативно-забезпечувальними факторами.

4. Системний аналіз норм міжнародного права, що застосовуються господарськими судами України, свідчить про можливість застосування норм права інших держав у випадках, передбачених законом або міжнародним договором. Визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), господарські суди виходять з такої управлінсько-технологічної парадигми: вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, що регулюють відповідні відносини сторін; у разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права господарський суд визначає його на підставі колізійної норми, яка може міститися як у міжнародних договорах, що відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, так і в національному законодавстві.

5. Системний аналіз текстів багатьох міжнародних договорів свідчить про те, що в них містяться норми міжнародного цивільного процесуального права, що своєю чергою визначає його особливе значення в сучасному міжнародному праві як предикату для визначення феноменології підсудності, – тобто можливим є застосування міжнародного приватного права лише тієї держави, суди якої мають міжнародну підсудність.

6. Формування міжнародного господарського процесуального права залишається актуальним доктринальним питанням, яке спирається у своїй контекстуалізації на такі аспекти: а) міжнародне приватне право розглядається як правова полісистема, яка включає норми міжнародного й національного права, що регламентують і регулюють міжправові відносини; б) у цій системі міжнародний цивільний процес є галуззю міжнародного приватного права, а міжнародний господарський (арбітражний) процес – інститутом міжнародного цивільного процесу, – тобто формується відповідна процесуально-структурна «мотрійка», яка дає більш чітке уявлення про місце міжнародного господарського процесу в системі міжнародного права.

7. Виконання державою своїх обов'язків, взятих у рамках підписаних нею міжнародних договорів, залишається актуальною та загальною проблемою реалізації судочинства в господарських судах України – вона вирішується різними шляхами: а) переважно на добровільній колабораційній основі шляхом здійснення уніфікації національних правових принципів та інститутів права, через інкорпорацію їх у міжнародні договори, угоди, конвенції багатостороннього характеру; б) основним наслідком таких дій держав у загальному міжнародному праві є гармонізація договірних норм з іншими

нормами, діючими в міжнародному правовому просторі; в) основним наслідком таких дій держав у внутрішньодержавній правовій системі є сприйняття норм міжнародного права національним законодавством та їх трансформація у норми національного конституційного права, що веде до унікальної можливості використання таких норм національними суб'єктами права, скерованої, насамперед, на їх виконання: по-перше, як міжнародно-правових зобов'язань держави, що містяться в підписаних нею міжнародних договорах; по-друге, як норм національного права, що зобов'язують її суб'єктів діяти відповідним чином на їх виконання; і по-третє, через здійснення відповідних праксеологічних функціонально-діяльнісних настанов, врегульованих такими нормами.

8. Імплементация норм міжнародного права в норми національного законодавства виступає основоположним засобом сприйняття норм іншої правової системи національною правовою системою, а також їх легалізації та легітимації в ній. Тому, визначаючи цей феномен: як правовий інститут міжнародного публічного і національного конституційного права; як стратегію державного управління, запозичену з однієї із найважливіших галузей міжнародного публічного права – права міжнародних договорів; як державну політику, що може бути визначена як сукупність телеологічно спрямованих дій відповідних уповноважених органів держави, передбачених конституційним законодавством, здійснюваних у відповідних організаційних і процесуально-процедурних формах; як технологічний спосіб (у вузькому розумінні) і технологію поведінки держави (у широкому розумінні), завдяки яким реалізується її облігаторно-діялісна програма дій на міжнародній арені, що має знайти своє відповідне відображення та реалізацію всередині держави у діяльності її органів, посадових і службових осіб, а також всіх інших суб'єктів національного конституційного права, – ми підкреслюємо його визначальну роль у створенні належних легальних можливостей для використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України.

9. Міжнародно-правова проблематика визначення правоздатності іноземних осіб у господарському судочинстві України пов'язана з комплексом використання і належного дотримання основоположних принципів міжнародного приватного права – зокрема, принципу взаємності, а також із належним визначенням особистого закону іноземної фізичної (*lex patriae, lex domicilii*) та юридичної особи (*lex societatis*). Питання визначення національного режиму іноземним фізичним особам, а також режиму найбільшого сприяння іноземним юридичним особам, не зважаючи на відповідні недоліки його міжнародно-правової регламентації та визначення (проект статей про клаузулу щодо режиму найбільш сприятливої нації) національним законодавством України, в основному вирішено у відповідності до настанов міжнародного публічного та міжнародного приватного права. Разом з тим, визначення національності юридичної особи об'єктивно потребує застосування в національному законодавстві низки нових колізійних норм, що вже склалися в теорії міжнародного приватного права й застосовуються в практиці господарського судочинства інших держав та їх об'єднань.

10. У господарському судочинстві України досить повно закріплено міжнародно-правовий імунітет держави, яка виступає стороною комерційної угоди, однак застосування на практиці доктрини функціонального імунітету не повною мірою відображає правовий статус іноземної держави в господарському процесі, бо, по-перше, її залучення до господарського процесу є неможливим без її попередньої згоди, по-друге, виникають практичні труднощі визначення самого факту участі держави в комерційній угоді, що досить часто призводить або розширення, або звуження її правового статусу, а іноді до неможливості його визнання, – отже, тут актуалізується використання надбань доктрини обмеженого імунітету держави у приватних відносинах, відповідно до якої держава має право користуватися імунітетом лише в тих випадках, коли вона здійснює публічні функції, тобто вчиняє акти володарювання (*acta jure imperii*), якщо ж держава вчиняє приватно-правові угоди (*acta jure gestionis*), не пов'язані з виконанням суверенних функцій, то вона не має права користуватися імунітетом щодо спорів, пов'язаних із такою діяльністю.

11. Проблематика визначення поняття та нормативного регулювання міжнародної підсудності характеризується комплексним характером, це обґрунтовується тим, що: а) ставлення до її феноменології та доктринального визначення є досить варіабельним і неоднозначним; б) держави самостійно в імперативному порядку визначають загальну підсудність господарських (арбітражних) судів, у тому числі й міжнародну, тобто таку, що пов'язана з розглядом справ, обтяжених іноземним елементом; в) така підсудність, враховуючи на інтенсифікацію міжнародного комерційного обороту в умовах економічної та правової глобалізації, має перманентну тенденцію до зміни та розширення; г) треба зважувати й на те, що будь-який спір, що впливає з міжнародних приватних відносин, може бути переданим на розгляд суду відповідної держави виключно на підставі правил міжнародної підсудності, закріплених у національному праві цієї держави. Отже, вирішення наведеної проблематики вбачається у розробці єдиних доктринальних підходів до розуміння й визначення міжнародної підсудності та застосування єдиних підходів з боку держав щодо її визначення в національному господарському законодавстві або через вибір систем такої міжнародної підсудності, що вже історично склалися (англійської, французької, німецької), або з урахуванням подальших уніфікаційних процесів у межах еволюційного шляху конвергенції правових систем держав, або в межах міжнародного нормотворчого чи кодифікаційного процесів.

12. Проблематика компетенції господарських судів щодо вирішення спорів з іноземним елементом за міжнародними договорами України базується на такій методологічній домінанті, згідно якої норми національного права про компетентність окреслюють межі компетенції тільки своїх власних судових органів. Водночас варто враховувати, що законодавство різних держав містить значні розбіжності в підходах до вирішення профільної проблеми, і хоча єдиного принципу визначення компетентності не існує, однак аналіз профільних положень чинних міжнародних договорів дає можливість

стверджувати, що вони містять правила, які дозволяють визначати суд, компетентний розглядати спори у сфері, регульованій відповідним міжнародним договором, – звідси використання міжнародно-правового масиву в господарській сфері дає реальну можливість господарському суду України визначити профільну компетенцію за конкретною справою.

13. Проблематика визначення допустимості доказів, отриманих у порядку правової допомоги, спирається: по-перше, на об'єктивну необхідність використання в процесі розгляду господарської справи, ускладненої іноземним елементом, будь-яких даних (доказів), на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), котрі обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, а також інших обставин, котрі мають значення для вирішення цієї справи; по-друге, на прямий обов'язок суду під час розгляду справи безпосередньо дослідити докази у справі; по-третє, на обов'язок суду оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Тобто можна констатувати, що в основі наведених положень лежить не тільки відповідна управлінсько-діяльнісна і нормативно-процесуальна парадигма, але й відповідна телеологічна домінанта – докази визначаються і збираються судом для оцінювання. Отже, маючи справу зі складним вольовим і формалізованим процесом, треба враховувати його об'єктивне ускладнення в процесі оцінки доказів, що були набуті на території іноземної держави із застосуванням іноземного законодавства.

14. Проведений системний аналіз правової ситуації щодо об'єктивної необхідності застосування в процесі оцінки доказів іноземного законодавства та норм міжнародного права дозволяє зробити висновки, що, по-перше, норми іноземного чи міжнародного права у випадку застосування їх під час оцінки доказів не конкурують з національним процесуальним законодавством (як це було під час їх застосування в процесі збирання доказів), а мають застосовуватися субсидіарно (допоміжно), тобто: а) доповнюючи відповідні положення національного законодавства стосовно оцінки доказів за тими чи іншими критеріями (критерій субсидіарності); б) норми іноземного чи міжнародного права мають застосовуватися лише щодо доказів, зібраних за межами держави суду, в провадженні якого знаходиться справа (критерій обмеженості застосування норм іноземного чи міжнародного права); в) зазначені норми можуть застосовуватися лише для оцінки доказів за таким критерієм, як їх допустимість, тому що це єдина властивість доказу (за винятком хіба що його належності), яку можна встановити під час збирання доказу (критерій допустимості); г) норми іноземного чи міжнародного права мають застосовуватися лише для оцінки доказів з позиції дотримання прав особи, яка є учасником процесу (критерій дотримання прав), а не з точки зору дотримання правил, які гарантують достовірність доказу.

15. Міжнародно-правовий аспект проблеми відшкодування судових витрат міститься, насамперед: а) у їх структурній побудові; б) у порядку регламентації розміру судового збору; в) з урахуванням видової характеристики судових зборів. Різні держави по-різному визначають архітектуру судових

витрат, вони складаються із судового збору (або державного мита) та витрат, пов'язаних із розглядом справи (перелік останніх також визначається по-різному). Порядок регламентації судових зборів також відрізняється особливостями, – від врегулювання на законодавчому рівні, включаючи й профільний кодекс, до регулювання на рівні нормативно-правового акту органу виконавчої влади. Видова характеристика судових зборів визначається самостійно державами, виходячи з особливостей здійснення розгляду господарських справ, ускладнених іноземним елементом, або окремих видів витрат, необхідних у такому процесі. Звідси, природно, виникають колізійні питання між законодавствами різних держав, вирішення яких лежить у застосуванні нормативно-правового акту з питань відшкодування судових витрат держави суду (*lex fori*), а в довгостроковій перспективі – у проведенні нормопроектної та нормотворчої роботи на міжнародному рівні з метою розробки багатосторонньої конвенції з профільного питання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Алексеев С. О. Місце міжнародного господарського процесуального права в системі сучасного міжнародного права. *Університетські наукові записки*. 2008. № 2 (26). С. 132–135.
2. Алексеев С. О. Імплементация норм міжнародного права як конституційно-правовий засіб взаємодії міжнародного та національного конституційного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 5. С. 60–74. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.05.07>.
3. Алексеев С. О. Норми міжнародного права у правовій системі України: теоретичні підходи до визначення правового статусу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 89–105. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.10>
4. Алексеев С. О. До визначення міжнародно-правового аспекту проблеми відшкодування судових витрат. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Vol. 6/2. P. 45–49.
5. Алексеев С. О. Теоретичні підходи до визначення норм міжнародного права, що регламентують судочинство в господарських судах України. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. Маріуполь : МДУ. 2019. Вип. 17. С. 79–91. («Index Copernicus International», Польща).
6. Алексеев С. О. Норми міжнародного права у правовій системі України: теоретичні підходи. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4. С. 328–338.
7. Алексеев С. О. Деякі теоретичні підходи до визначення імплементації норм міжнародного права у правову систему України. *Виклики глобалізованого суспільства: економіко-правовий аспект* : матеріали II міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (25 грудня 2019 року). Вінниця. 2019. Том 1: Право. С. 6–10.
8. Алексеев С. О. Імплементация норм міжнародного права як інституційне явище в конституційному праві України. *Конституційний*

концепт реформ в Україні : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : «Людмила», 2019. С. 238–241.

АНОТАЦІЇ

Алексеев С. О. Використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України: питання теорії та практики. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 «Міжнародне право» (081 – Право). – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2020.

У дисертації проведено комплексний аналіз теоретичних і практичних питань використання норм міжнародного права в господарському судочинстві України. У роботі послідовно викладено теоретико-методологічні підходи, які використовуються господарськими судами України при застосуванні звичаєвих і договірних норм загального міжнародного права в процесі організації та здійснення судочинства. Дисертанту, на основі аналізу підбраного теоретико-методологічного інструментарію (за предметом і напрямом дослідження), вдалося з'ясувати, що гармонічно узгоджені нормативні приписи міжнародної та національної правових систем виступають важливою й імперативною умовою для сумлінного дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань, у тому числі й для здійснення господарського судочинства у справах, обтяжених «іноземним елементом». Використання такого підходу дало змогу дослідити актуальні міжнародно-правові проблеми, що виникають у процесі здійснення господарськими судами України судочинства, а також зробити відповідні пропозиції щодо вдосконалення міжнародного договірної права й національного законодавства у профільній сфері.

Ключові слова: імплементація, загальне міжнародне право, міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, господарське судочинство, господарський процес, колізійне право, матеріально-правовий метод правового регулювання, колізійний метод правового регулювання.

Алексеев С. О. Использование норм международного права в хозяйственном судопроизводстве Украины: вопросы теории и практики. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 «Международное право» (081 – Право). – Институт законодательства Верховной Рады Украины, Киев, 2020.

В диссертации проведен комплексный анализ теоретических и практических вопросов использования норм международного права в хозяйственном судопроизводстве Украины. В работе последовательно излагаются теоретико-методологические подходы, используемые хозяйственными судами Украины при применении обычных и договорных норм общего международного права в процессе организации и осуществления судопроизводства. Дисертанту на основе анализа подобранного теоретико-

методологического инструментария (по предмету и направлениям исследования) удалось выяснить, что гармонично согласованные нормативные предписания международной и национальной правовых систем выступают важным и императивным условием для добросовестного соблюдения Украиной своих международных обязательств, в том числе и в сфере осуществления хозяйственного судопроизводства по делам, осложненным «иностранным элементом». Использование такого подхода позволило исследовать актуальные международно-правовые проблемы, возникающие в процессе судопроизводства, осуществляемого хозяйственными судами Украины, и сделать соответствующие предложения по совершенствованию международного договорного права и национального законодательства в профильной сфере.

Ключевые слова: имплементация, общее международное право, международное публичное право, международное частное право, хозяйственное судопроизводство, хозяйственный процесс, коллизионное право, материально-правовой метод правового регулирования, коллизионный метод правового регулирования.

SUMMARY

Alekseev S.O. The use of the rules of international law in the commercial judiciary of Ukraine: issues of theory and practice. – *Qualified scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialties 12.00.11 International Law (081 – Law). – Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, 2020.

In the dissertation the complex analysis of theoretical and practical questions of application of norms of the international law in the economic judiciary of Ukraine is carried out. For the first time in the Ukrainian legal science, on the basis of modern theoretical, methodological and regulatory approaches, the scientific concept of understanding the application of the rules of international law in the economic judiciary of Ukraine in its theoretical and practical dimension has been proposed.

The paper consistently outlines the theoretical and methodological approaches used by the economic courts of Ukraine in the application of customary and treaty rules of general international law in the process of organization and administration of justice. The dissertation, on the basis of the analysis of the theoretical and methodological toolkit selected (by the subject and direction of the research), was able to find out that harmoniously harmonized normative prescriptions of the international and national legal systems act as a pledge, a decisive and imperative condition for Ukraine's honest observance of its international observance. including the conduct of economic litigation in cases encumbered by a "foreign element".

It is stated that in the resolution of cases involving foreign legal entities the courts are obliged to apply the rules of international law and in this process there is an appropriate administrative and functional-technological algorithm, which includes the relevant procedural and technological guidelines.

The study of argumentation on the definition of international commercial procedural law as an important institution of private international law in the system of modern international law is based on the actualization of its role and place in the system of modern international law, as well as a number of important factors of global, regional and subregional importance.

The use of this approach made it possible to investigate the current international legal problems that arise in the course of the commercial courts of Ukraine and to make appropriate proposals for the improvement of international treaty law and national legislation in the field of profile.

Key words: implementation, general international law, public international law, private international law, commercial litigation, economic process, conflict of law, substantive method of legal regulation, conflict of law method of regulation.